

Familedannelse i det 21. århundredes livsformer

© Grit Niklasson, *cand. scient. soc., Ph.D.*

April 2016.

Indholdsfortegnelse:

Indledning	Side 1
Kvinder, der er bærere af karrierelivsformen	Side 4
• A Karrieremuligheder og -betingelser	Side 5
• B Blik på barnets kulturelle dannelsesproces	Side 9
• C Når barnet er målet og forældrene midlet	Side 12
Kvinder, der er bærere af lønarbejderlivsformen	Side 14
• D Barnet som en værdi i sig selv	Side 16
• E Generationernes værdi for hinanden	Side 21
• F En tillidsfuld tilgang	Side 24
Afslutning	Side 28
Referencer	Side 30
Figurer	Side 32

Indledning

Det at stifte eller udvide familie er en proces, der gennemleves af den enkelte på en klangbund dels af egne erfaringer, forventninger, værdier, præferencer og emotionelle 'værktøjskasse', dels af det omgivende samfunds normer, sædvaner, forventninger og tilbud.

Artiklen diskuterer, hvilke samfundsmæssige og kulturelle påvirkninger det er, der har betydning for kvinders forventninger og valg i forbindelse med denne livsperiode. Hvad er deres overvejelser

og ræsonnementskæde, hvad er baggrundene for deres præferencer, valg og tilvalg, hvordan forestiller de sig livet i familien med barnet? Og hvorledes viser forskellene sig i mangfoldigheden?

Der er tale om et eksplorativt studie, hvor der udarbejdes logiske muligheder for kvinders/familiers valg af tidspunkt for familiedannelse, inspireret af empiri. Af disse muligheder ses nogle empirisk realiserede, andre ikke. Artiklen viser således nogle måder at tænke på og gør opmærksom på nye aspekter af den livsformsdifferentiering, der tegner sig i familiedannelsen. Denne metode er tidligere anvendt i etnologien, bl.a. i forbindelse med udforskning af mulige produktionsmådevarianter i et arbejde om Åbenrågnens maritime historie.¹

Jeg har optegnelser fra dels en række semistrukturerede interview, dels observationer og dels har jeg fulgt fire gravide kvinder gennem deres forløb fra den tidlige graviditet eller fra før barnet rent faktisk er produceret, til efter fødslen. Jeg har mødtes med kvinderne – enkeltvis, de kender ikke hinanden - på caféer, besøgt dem i deres hjem, gået med dem til undersøgelser og scanninger, har været på babytøjshopping sammen med dem osv. Her er den ustrukturerede samtale, hvor i hovedsagen de gravide kvinder har taletiden, kilde til oplysninger om deres refleksioner i forbindelse med graviditeten, med livet som kommende børnefamilie, med rollen som mor og med andet, der optager dem.²

Livsformsanalysen er en kulturvidenskabelig analysemetode, som erkender at vi alle har et ubevidst perspektiv på vores omverden – et perspektiv, som ikke kan sluttes ud fra menneskers gøremål og laden. Det, vi siger og det, vi gør, får indhold gennem den kulturspecifikke begrebsverden, vi opfatter vores omverden igennem, og derfor kan man ikke udsige noget om et menneskes hverdagsliv og kultur ved blot at beskrive dets gøremål og dets udsagn. Som sådan er livsformsanalysen et teoretisk arbejdsredskab, og dets force er netop, at det er indrettet specielt med henblik på at finde principielle kontraster i menneskers hverdagsliv – med livsformsbegreberne er

¹ Mørkegaard 1993

² Optegnelserne bygger på følgende:

- Jeg fulgte fire kvinder gennem hele graviditeten med løbende samtaler, strukturerede interviews, email- og sms-udveksling og følgeskab til deres undersøgelser og scanninger
- Jeg havde 16 ustrukturerede samtaler med gravide på caféer og i kvindernes hjem
- Jeg udførte 20 semistrukturerede interviews af en til to timers varighed med gravide fra 4. til 41. graviditetsuge
- Jeg deltog ved 15 scanninger med forskelligt formål på fire forskellige hospitaler, bade små og store fødesteder, ved 11 graviditetsbesøg ved egen læge, ved to konsultationer hos obstetrisk speciallæge og på to forskellige specialafdelinger og ved 35 jordemoderkonsultationer hos seks forskellige jordemødre

udviklet et tankeinstrument, med hvilket vi konsekvent kan sondre forskellige begreber og fænomener fra hinanden, hvorfor vi kan kaste lys over hvordan de er flettet sammen.³ Arbejdsredskaberne er teoretiske begreber om livsformer, og dertil lægges beskrivelser og erfaringer som viden. Således er teorien om livsformer velegnet til at belyse de spørgsmål, denne undersøgelse sætter op, fordi livsformsbegreberne er analyseredskaber, som går bagom handlinger og ord og analyserer kultur og samfund som to sider af samme sag.⁴

Ved hjælp af livsformsanalysen kan vi kortlægge samfundets indre etnocentrismen – eller livsformscentrismen, om man vil – idet hver livsform karakteriseres af sin egen begrebsverden, som er forskellig fra andres.⁵

Den strukturelle livsformsanalyse er grundlæggende en teoretisk undersøgelse af, hvad det forudsætter, og hvad det indebærer at antage, at et samfund består af forskellige eksistensmåder, der kontrasterer hinanden og kan interagere med hinanden uden at smelte sammen eller assimileres med hinanden⁶

I lyset af samfundskulturen i øvrigt kan jeg se, at det, der opleves som 'naturligt' i løbet af en graviditet, er kulturelt betinget, også når det drejer sig om graviditeten, håndteringen af den og forberedelsen til familielivet⁷. At tage et kulturbegreb i brug indebærer imidlertid et helt andet perspektiv end interessen for det i vor tid almene, et perspektiv hvormed der følger en interesse for forskelle og for de særlige måder, hvorpå livsførelse⁸ kan være udformet på, med ind i mine undersøgelser. Når forskelle er essentielt for kulturbegrebet, må jeg spørge, om det er muligt at skabe en mere systematisk forståelse af de forskellige måder at opfatte, opleve og udleve familielivet og forældreskabet på, der uden eller forud for studiet af en sådan tilgang fremstår som et kaotisk mylder af individuelle tilfælde, der blot vilkårligt adskiller sig fra hinanden.

Artiklen udforsker en forståelse og måske mere ordnet indsigt i, hvad det særlige kan tænkes at være ved graviditet og ved planlægning af familiedannelsen i de forskellige kulturer – det vil sige de særlige former for livsførelse, der kan lokaliseres i vor tids samfund, og som jeg i mit empiriske materiale har fundet som kvinder repræsenterende henholdsvis *karrierelivsformen* og

³ Christensen 1989; Christensen 1997

⁴ Højrup 1989

⁵ Højrup 2002; Højrup 2013

⁶ Højrup 1995, s. 60

⁷ Niklasson 2007; Niklasson 2008

⁸ For en uddybning af dette begreb, se Møllgaard 2013

lønarbejderlivsformen.⁹ Mennesker ikke kan puttes i forskellige 'livsformskasser', idet det levede liv og individets egen mangfoldighed af værdier, indtryk og påvirkninger ikke stemmer overens med en sådan kategorisering; det er mine optegnelser om hver enkelt kvinde, baseret på udsagn, opvækst, prioriteringer og værdier, som har gjort det muligt at anse dem som hovedsageligt bærende træk fra en bestemt af disse livsformer.¹⁰ Derfor skal også citaterne i artiklen ses som små bidder af en større empirisk helhed, i hvilken kvinderne har uddybet deres begrundelser og prioriteringer.

Kvinder, der er bærere af karrierelivsformen

Kvinder, som karakteriserer deres uddannelse og arbejdsliv som led i en "karriere", fortæller om deres planlægning af, hvornår de skal have børn, og om deres forventninger til og idealer om forælderrollen, som de relaterer til den "karriere", de med egne ord er begyndt på eller planlægger for sig selv. En af kvinderne, som er blevet gravid umiddelbart efter sin afsluttende eksamen som pædagog, har i løbet af uddannelsen specialiseret sig i arbejdet med psykisk syge og forventer job med denne målgruppe i en boenhed, som er i gang med at blive oprettet. Hun ved, hun er dygtig til denne type pædagogjob, målgruppens problematikker interesserer hende stærkt, men hun er også klar over, at der er mange andre pædagoger med de samme kompetencer.

En større gruppe af kvinder taler dog ikke blot om at opnå kompetencer, der kan skaffe dem et fornuftigt job med en god løn, men om et forløb, hvor de vil arbejde på at udvikle noget andet end bare en særlig faglig kompetence. Men hvad er dét så? Hvad betyder det egentlig, når de taler om "karriere"? Det er tydeligvis ikke en entydig term, jeg bare kan tage for givet. Jeg bliver nødt til at udforske, hvad der kan ligge af betydninger i brugen af ordet og forestillingen om at skabe en karriere. Det leder mig til et nyt skridt i undersøgelsen, der består i at overkomme de modsætninger imellem de forskellige empiriske måder at tænke karriere på, jeg støder på. Jeg bliver nødt til at undersøge, om det fx kan hjælpe mig videre at tænke dem ved hjælp af kulturteoretiske begreber om forskellige livsformer. Fra et kulturelt perspektiv på mine empiriske erfaringer får jeg brug for at forsøge at tænke de forskelle og modsætninger, det kulturteoretiske perspektiv giver mig blik for, ved at gribe det mere begrebsligt an – så forskellene forhåbentlig bedre lader sig begribe.

⁹ Højrup 1989; Højrup 1995

¹⁰ Højrup 2013

A Karrieremuligheder og -betingelser

Der er etnologer, der længe har arbejdet med at finde ud af, hvilke mere principielle kontraster, der kan tænkes at være essentielle for at forstå, hvad forskellig brug af almindelige ord som ”arbejde” og ”karriere” kan have af betydning og fordre af vilkår for at kunne praktiseres i et moderne liv.¹¹ Måske kan de allerede opnåede erfaringer med at skelne imellem forskellige betydninger – imellem forskellige former for praksis – bidrage til mit arbejde. Umiddelbart synes det relevant, at der i en række undersøgelser er skelnet principielt imellem et arbejde, der bæres af bestemte faglige kompetencer og en overenskomst om dets lønniveau på den ene side og så de typer af arbejde, der netop ikke hviler på en generaliseret kompetence, men hvor det afgørende er at kunne noget, som så vidt muligt ingen andre kan, så man kan gøre sig uundværlig og uerstattelig. Dette sidste arbejdsbegreb er af etnologer kaldt unicitet og betragtes som et essentielt træk i den såkaldte karrierelivsform. Det væsentlige er, at denne livsform adskiller sig principielt fra en lønarbejderlivsform, hvor arbejdets pris afhænger af dets fag, der igen afhænger af fagets organisering og overenskomst, der bestemmer hvad dette arbejde koster pr. time. Noget som er helt fraværende i karrierelivsformens leverance og betaling for unicitet.¹²

Denne form for begrebsmæssig skelnen, der sondrer imellem væsensforskellige arbejdsbegreber, kan måske vise sig essentiel for at jeg kan begribe modsigelserne imellem de måder, hvorpå kvinderne i empirien taler om deres arbejde og karriere. Jeg finder det således givende at tænke nogle af mine informanternes måder at beskrive deres arbejde og uddannelse på ved ikke at forstå den faglige kompetence som det essentielle, men tværtimod at forstå deres bestræbelse på at udvikle en unicitet, der gør dem uundværlige, som det væsentlige.

For de sidstnævntes vedkommende kan jeg derved begynde at fortolke dem som kvinder, der er i gang med at opbygge en specialitet og en kreativitet– de arbejder på at skabe en position, hvor de vanskeligt kan erstattes og peger på vigtigheden af at vise en stadig evne til at forny det unikke, de har at byde på.

¹¹ fx Hansen 1991, Kirk 1996

¹² Nielsen 2004; Hansen 1991

For disse kvinder gælder, at det hovedsageligt er forventningerne til det særlige eller kreative, de kan eller vil kunne og dermed det, der kan gøre dem uundværlige i en arbejdsfunktion, de har eller skal i gang med, der bestemmer, hvornår og under hvilke betingelser, de vælger at få børn.

A 1. Flere af dem kalkulerer bevidst således, at de tænker at være mest attraktive og med god mulighed for at gøre sig uundværlige for den fremtidige arbejdsgiver, hvis de allerede ved uddannelsens afslutning har to børn, og at dette videre vil give dem mulighed for ikke blot at starte karrieren på deres drømme-position, men også at kunne fortsætte karrieren uden at få den afbrudt (eller - i værste fald - afsluttet) af yderligere barselorlov. Nete afslutter sin kandidateksamen umiddelbart før fødslen af sit andet barn, og hun fortæller, at hun er tilbudt at lave en ph.d. efter barselorloven – et tilbud, som hun tænker har en sammenhæng med, at hun i hvert fald ikke formodes at skulle på barselorlov igen lige med det samme igen, i forhold til hvis hun ikke havde fået børnene:

... jeg har da tænkt over, at i forhold til når du er færdiguddannet og har en kæreste og har været sammen et par år, så ville der nok være nogle, der tænkte, at så går der nok ikke så lang tid inden hun skal på barsel (Nete).

Den essentielle pointe er måske her, at får man en ansættelse, hvor det væsentlige er at blive uundværlig og uerstattelig, så er det direkte i modstrid hermed at komme og sige, at 'jeg er ikke mere uundværlig, end at I skal undvære mig det næste år, for nu skal jeg have mit første barn'. Det er denne modsigelse imellem at gøre sig uundværlig og at ville være undværlig, der ser ud til at kunne give det mening at få sine børn under uddannelsen, hvor modsigelsen endnu ikke udspiller sig i et ansættelsesforhold, hvor den kan ødelægge det hele.

A 2. Denne mulighed udtømmer dog ikke de måder at gribe denne modsigelse an på, jeg derefter støder på i empirien. Men den giver måske mulighed for at få øje på andre logisk mulige måder at håndtere modsigelsen på. Den giver mig fx blik for, at andre kvinder konsekvent venter med at få børn, til uddannelsen er færdig, og sikrer sig muligheden for at have et godt praktisk og hjælpsomt bagland i form af egne forældre og svigerforældre, som inddrages i høj grad i forbindelse med børnepasning og hjælp i hjemmet i øvrigt. Essensen af denne variant kunne tænkes at være, at man

på den måde kan minimere det tidsrum, hvori man er nødt til at udstille sin undværlighed, selvom alt andet sættes ind på at demonstrere, at man er uerstattelig – simpelthen ved at forældre og bedsteforældre overtager de opgaver fra den gravide og den nye mor, der gør at hun kan skære barselorloven ned til det kortest mulige. Camilla har netop færdiggjort kandidatgraden og har et karrierejob i udsigt, som hun selv har været med til at formulere:

Min far er gået på efterløn for nylig og står til rådighed, han har tilbudt børnepasning og dagpleje hvis jeg skal tidligt i job igen, før vi kan få en dagplejeplads.... Hvis jeg bliver ansat kort inden jeg skal gå fra på barsel, så vil jeg selvfølgelig tilbyde min arbejdskraft noget længere for lige at vise mit værd og også komme lidt tidligere fra barsel igen (Camilla).

A 3. Heller ikke denne variant udtømmer imidlertid de empiriske erfaringer, for mens nogle vælger at få børn under uddannelsen og andre får dem umiddelbart efter, men før de får ansættelse, så findes endvidere dem, som bevidst vælger børn fra i de første år af karriereforløbet og derfor bliver forældre så sent som sidst i 30'erne eller først i 40'erne.

De to førstnævnte varianter rationaler for at gøre, som de gør, handler om at skabe og sikre sig en modsigelsesfri uerstattelighed i jobbet, mens der for de 'sene mødre' kunne tænkes at være to helt andre muligheder:

Det kan tænkes, at de allerede har bevist deres uerstattelighed, og arbejdsgiveren vil derfor gerne have, at de tager en pause for at få mulighed for at blive forældre, fordi virksomheden for alt i verden gerne vil beholde dem. For at kunne det, skal den tage hensyn til, at de skal kunne have et 'helt' liv (dvs. inkl. børn) for at leve en tilfredsstillende voksentilværelse. Dette giver Petra fint udtryk for:

Jeg føler ikke, at det overhovedet er spor risikabelt, men også fordi [arbejdspladsen] har denne her tilgang, de har en meget menneskelig tilgang til det hele, der er et helhedsperspektiv. Direktøren går klokken 16, fordi han skal hjem til sine børn, selv direktøren har børnene med på arbejde hvis... (Petra)

Det essentielle i denne variant må derfor være, at kvinden netop venter med at få børn for at kunne opbygge en tilstrækkelig unicitet og uundværlighed til, at denne bliver stærk nok til at være forudsætningen for, at hun uden modsigelse kan tage barselorlov. Petra er 36 år, og det er ikke kun planlægning, men også problemer med at blive gravid, som har gjort at hun først skal have sit første barn nu. Hun er dog helt klar over, at hun er attraktiv for sin arbejdsplads, og at man nødtigt vil slippe hende, også selv om hun skal have barselorlov (som hun i øvrigt planlægger at dele med manden):

Jeg har også sørget for at dygtiggøre mig, jeg har taget mange kurser og mange certificeringer og sådan noget, og jeg... selvom det er krisetider, så vil jeg vove at påstå, at hvis jeg søgte et job som projektleder indenfor IT, så ville jeg komme til samtale næsten lige meget hvad, bare på min uddannelse. Så jeg har en ro. Det kan godt være, at jeg ikke er særlig spids, men jeg har en fornemmelse af, at jeg er godt funderet, og jeg ved hvad jeg gør, og jeg er en gevinst for en arbejdsplads. Så jeg er egentlig ikke nervøs (Petra).

Denne variant viser imidlertid, at det er et prekært forhold om dette lykkes, og derfor kan der tænkes endnu en variant, hvis essens er, at graviditet er noget, kvinden har udskudt til senere, men på et tidspunkt møder hun så sin egen alder som den modsætning, der tvinger hende til at tage stilling til, om hun vil nå at få børn, inden hun bliver for gammel til det. I den variant ser kvinden nødtvunget, at bliver hun ikke gravid meget snart, bliver det for sent, og forældreskabet bliver simpelthen ikke en mulighed for hende.

Ved at tænke mine empiriske fund med kulturelle kontraster som begrebsligt udgangspunkt får jeg således blik for mindst tre teoretiske muligheder for moderskab/familedannelse for disse kvinder, der alle er tænkt som måder at ophæve modsigelsen imellem uundværlighed og undværlighed på:

1. få børnene, mens man endnu kun er ansvarlig overfor sig selv/sin uddannelse og endnu ikke har brug for at gøre sig uundværlig og uerstattelig for en arbejdsgiver
2. få børnene med en bevidsthed om, at hvis det rigtige job dukker op, kan barselorloven minimeres, og hverdagen med småbørn vil ikke forhindre at man passer sit job, fordi der er solid støtte fra baglandet i form af den udvidede familie

3. I. få børnene efter at man har bevist sin uerstattelighed - bevilget på grund af uundværligheden
- II. få børnene i en sen erkendelse af, at det er nu eller aldrig - risikere uundværligheden

Fælles for de former, jeg har udforsket og beskrevet ovenfor er, at det er arbejdet i form af karrieremulighederne og -betingelserne, der styrer familieplanlægningen. Unicitet, uundværlighed og uerstattelighed betinger i denne livsførelse hinanden og giver særlige former for mening til graviditet og forældreskab.

FIGUR 1

B Blik på barnets kulturelle dannelsesproces

Det er dog langt fra altid, at det alene er arbejdet, der er det styrende for familiekulturen. Efter at have fået blik for, at det kan være karrierelivet, der er bestemmende, åbner undersøgelsen vore øjne for, at noget helt andet også kan være muligt, nemlig at forældreskab er lige så vigtigt, og at det er det, fordi det tænkes i unicitetens og uerstattelighedens begrebsverden. I så fald er vi fortsat i karrierelivsformens verden, men i en anden variant end alle de ovenfor udarbejdede former. I det følgende vil jeg forsøge at nærme mig en forståelse af denne variant, hvilket umiddelbart virker svært, da vi er så vant til, at det er den for hver enkelt person opnåelige unicitet og uundværlighed, det altid drejer sig om. Men skal vi søge at forstå de empiriske erfaringer, der modsiger dette, kan vi forsøge at gå ind på den mulige tankegang, at barnets udvikling fra helt spæd og gennem sin barndom af sine potentialer for at realisere den i forældrenes livsform unikke kreativitet og uerstattelighed af de selv samme forældre begribes som en integreret del af deres egen praksis. Denne variant kunne vi benævne B for at kontrastere den til den først beskrevne, som vi kan benævne A. Opgaven er jo at prøve, om vi kan holde de to forskellige kulturelle rationaler ude fra hinanden, så vi kan udforske, om de kan tænkes som væsensforskellige. Forudsætningen for variant B er, at forældrene forstår deres egen (og evt. bedsteforældrenes) måde at tage sig af deres barn på som en essentiel forudsætning for barnets udvikling af sine evner og karaktertræk – eller rettere: dets kulturelle dannelsesproces. Samtidig med at deres egen karriere prioriteres højt.

Empirisk viser hele denne begrebsverden sig ved, at nogle af kvinderne fortæller om deres forventninger til familielivet som et lige så vigtigt projekt som deres egen karrieres unicitet, det vil sige et projekt hvor børnenes dannelse og tilegnelse af (det forældrene forstår som) det gode liv tænkes ind som essentielt for forældrenes realisering af deres livsform.

Her er det ene ikke meget værd uden det andet. Lykkes man tilsyneladende selv, men på sine børns (dannelses) bekostning, så lykkes man alligevel ikke selv. Det er ikke kun ens egen unicitet på markedet, der er retningsgivende for, hvornår, under hvilke forudsætninger og hvorvidt man overhovedet vælger at få børn, for den uerstattelige opgave som forældre og derfor som unik børnefamilie på den ene side og karrieren i markedet på den anden er lige vigtige for, at børnenes liv vil lykkes. De kan i denne begrebsverden kun trives i forældrenes spor og videreføre den særlige form for kulturel kapital,¹³ som forældrene og måske slægten gennem generationer har bygget op - det vil i denne sammenhæng sige: unicitetens livsformsspecifikke dannelse – hvis forældrene indretter børnenes undfangelse og barndom optimalt for deres dannelse.

B 1. Tager vi udgangspunkt i familiedannelsesprocessen, er der igen flere mulige måder, hvorpå denne kan tænkes, der afhænger af, hvad der betragtes som værende det essentielle for forældrenes positive medvirken i børnenes dannelse. For en første variant er det væsentligt, at man er ung, mens børnene vokser op, fordi en lille aldersforskel mellem forældre og barn betragtes som afgørende for at nå barnet og bevare en for dets dannelse gunstig og nærværende kontakt gennem dets barndom og ungdom. Empirisk set giver denne forståelse os mulighed for at udforske den særlige begrebsverden, der handler om at ”være ung med sine børn”. Jeg tænker her på de unge forældre, der vælger at få børn under eller umiddelbart efter uddannelsen, som fx tidligt inddrager børnene i de drøftelser, der er interessante for de voksne og som spørger om deres mening for at udfordre børnenes refleksivitet, udvikle deres potentiale og forme deres begrebsverden. Hjemmet gøres her til et dynamisk dannelsesfelt. Nete var 21 år, da hun blev gravid første gang, efter kun tre måneders bekendtskab med sin kæreste. Det var ikke planlagt, men barnet var velkomment, selv om:

... især [mandens] forældre syntes det var rigtig tidligt. Mine egne forældre blev også lidt... de blev i hvert fald chokerede... Der var helt sikkert nogle, der heller ikke lagde skjul på det, at så ville jeg formentlig ikke kunne gøre min uddannelse færdig... der

¹³ Bourdieu 1977; Bourdieu 1995

var jo også nogle, der var sikre på, at det ville jo heller ikke holde, når vi var så unge og ikke havde haft et længere forhold (Nete).

Nete er en af de kvinder, jeg følger lige fra beslutningen om at udvide familien er taget, gennem hele graviditeten med samtaler, e-mailkorrespondance og ledsagelse til undersøgelser og besøg efter fødslen. Hun taler om fordelene ved at kunne være nogenlunde ung sammen med sine børn og være aktiv både i forhold til deres liv, og i forhold til at præsentere dem for og inddrage dem i egne værdier, refleksioner og forestillinger om væsentlige temaer og 'det gode liv' Hun og kæresten tilbageviste i øvrigt de bekymringer, som er beskrevet i ovennævnte citat, ret så bastant. Som 25-årig har hun nu to børn, en flot kandidateksamen og lovning på at kunne påbegynde et ph.d. stipendium et halvt års tid efter fødslen.

Diana ser det som lige svært at afbryde karrieren senere som tidligt. Hun har været færdiguddannet i under et år og er allerede halvvejs i sin første graviditet, er ansat i et ansvarsfuldt job men vælger alligevel at få barn som 25-årig:

Man kan jo altid gå efter karrieren og hvornår stopper det? Men om 15 år, jamen hvis det er sådan at jeg ikke har fået børn, så tænker jeg jo, hvad er mine år gået på? Hvor blev den tid af? [] hvis jeg for eksempel er midt i 30'erne, når jeg får det første barn, jamen så er man jo nogen gange tæt på pensionen. Jeg vil være ung når mine børn er unge (Diana).

B 2. En modsat variant dukker så op i form af de forældre, der målrettet går efter at få børnene så sent, at de kan gøre brug af stor voksenalder i deres medvirken til børnenes dannelse. Her er det essentielt at kunne gøre brug af den særlige og unikke position, den ro, den livserfaring og det overskud, som kun en allerede vellykket professionel karriere kan bidrage med til børnenes kulturelle dannelse. Empirisk kunne denne variant hjælpe os til at tænke de familiers begrebsverden, der får deres børn sent, som satser på at have penge- og jobmæssigt overskud til at støtte og styrke barnet. Her er det væsentlige rationale måske, at det er godt for barnet, hvis forældrene har ro på og erfaring. Derved er denne form særlig og væsensforskellig fra den variant af A, hvor sen graviditet er essentielt for kvindens egen karriere, idet mål-middel relationen her er den modsatte: det er for barnets tarv, sent forældreskab giver kulturel mening.

B 3. Nået så langt får vi nyt blik for, at bedsteforældre kan indgå i dannelsen med et fuldstændig andet rationale end i variant A, hvor de har mening som et praktisk middel til at minimere fraværet fra arbejdspladsen og dermed uundværlighedens modsigelse. Det særlige i det vi nu får øje for, er, at bedsteforældrene giver en helt unik mulighed for at lade barnets dannelse finde sted i en generations- eller slægtskontinuitet, hvor børnene lever sig ind i det for en flere generationer lang identifikation med sin familie særlige og uerstattelige. Frem for et praktisk middel til at spare mors tid derhjemme med børnene er bedsteforældrene kilden til en dannelse og identifikation, der rækker langt ud over hver enkelt person. Vi kender det empirisk i de slægter, der viderefører og reproducerer en karrierelivsform indenfor et fagområde såsom - jeg nævner i flæng - jura, shipping, naturvidenskab, finansverdenen, teknologi, humaniora, medicin, politik, kunst. Alle er det områder, hvor slægtsnavne dukker op igen generation efter generation, vedligeholdt af en særlig variant af familiedannelse i begrebets dobbelte betydning, der viderefører familieværdierne og slægtens særlige livsform.

FIGUR 2

C Når barnet er målet og forældrene midlet

Måske virker det ovenfor beskrevne fjernt og ikke velkendt, og jeg har da også den opgave til gode at finde gode eksempler på, at alle de væsensforskellige former faktisk kan findes som empirisk realiserede. Vi får at se om det lykkes. Men ikke desto mindre er jeg ikke bleg for at gå det skridt videre at forsøge på at lade dem åbne vore øjne for yderligere en måske mulig verden af særlig art, der må forekomme endnu mere fremmed. For hvis den forudgående beskrivelse er gangbar, så må den tredje hovedvariant være mulig (at tænke), hvor børnene alene er målet og den voksnes liv et meningsfuldt middel hertil (frem for selv at være mål). Man kunne sige, at her er den voksnes karriere ”projekt barn”, eller måske snarere barnets dannelse til unicitet og uerstattelighed. Etnografisk er det måske i den forrige generations japanske karrierefamilier, at mødrene skulle forstås med begreber som disse.¹⁴ Men man kunne godt forestille sig, at varianter heraf trods den herskende kønsdiskurs også spiller en vis rolle i vor tids danske samfund.

¹⁴ Kirk 1996

C 1. En første udgave af denne variant kunne tænkes som den unge kvinde, der får barn under sin uddannelse og gør det, ikke for at undgå uundværlighedens modsigelser i sin egen ansættelse efter endt studie, men fordi barnet og dets liv og fremtid er hendes projekt og det, der til enhver tid kommer i første række. Af den grund vælger hun en videregående uddannelse, og af samme grund venter hun ikke med at få barn til senere. Hun vil have en uddannelse, som giver hende mulighed for at bidrage optimalt til barnets dannelse, og hun har ingen grund til at vente, da barnets eller børnenes dannelse er projektet og målet for hendes egen praksis. I denne begrebsverden er det et større projekt at undfange, føde og danne et menneske, der udvikler sin potentielle unicitet, end selv at udføre et arbejde for andre gennem markedet. Empirisk set er det her barnet, der er i fokus.

C 2. En anden udgave er lige modsat, fordi forældrenes mulighed for at vente, til de er karrieremæssigt konsolideret, betragtes som det optimale middel til at give børnene den optimale dannelse. Det særlige er her, at forældrenes (eller blot moderens) karriere tænkes som et middel til børnenes dannelse og derfor skal forstås ikke på linje med denne, men som mindre væsentlig end den. Derfor er grunden til at vente med at få børn alene, at det er bedst for børnenes udvikling og forældrenes evne til at give børnene helt særlige muligheder. Kvinden behøver ikke at lade helt være med at bruge sin uddannelse, men rationalet er, at hun har tid og råd til at give børnene en væsentlig og anden prioritet, end hvis hun fik dem som netop færdiguddannet. Dette er jeg ikke sikker på, er en fuldstændig ukendt variant selv i Danmark.

C 3. Endelig giver de forudgående former os blik for en udgave, hvor den ene af forældrene giver afkald på egen karriere alene med det formål at bistå barnet med at realisere sin. Det er ikke ukendt, at en mor tilsidesætter sin egen karriere for at kunne det. Vi kender empiriske eksempler på mødre, som fx flytter med deres døtre fra Jylland til København og derved splitter familien op i hverdagen, alene for at datteren kan pleje en karriere som (ung) model eller indgå i et uddannelsesforløb på Balletskolen. Tina Lunds karriere som unik konkurrencerytter, der er forældrenes altdominerende projekt og Caroline Wozniackis tenniskarriere med sin egen far som træner, hvilket han har viet sin unicitet til siden Caroline var fem år gammel, er konkrete eksempler. Fløjtenisten Michala Petris mor realiserede sin egen unicitet og uerstattelighed siden Michalas tidligste barndom. Anja

Andersens far spillede samme rolle for dannelsen af hendes unicitet og håndboldkarriere. Fodboldens verden byder på mange lignende empiriske realiseringer, hvorimod videnskaberne, industriens og forretningslivets mange eksempler foregår mere udenfor offentlighedens søgelys, end tilfældet er i sportens og kunstens verden. En udvidet udgave indbefatter, at bedsteforældre indretter deres tilværelse med henblik på at hjælpe et barnebarn med at realisere en vanskelig karrierevej langt fra barndomshjemmet. I denne sammenhæng kommer også spørgsmålet for forældrene, om folkeskolen lever op til de krav, deres børns potentiale efterspørger for at kunne udfoldes bedst muligt. Den inkluderende folkeskole ses af disse forældre som ekskluderende de særligt begavede og kreative børn.

Denne sidste og mest ekstreme udgave er måske ikke den mindst empirisk relevante, og interessant ved den er, at den sætter modsigelsen imellem barnets og dets forældres unicitet på spidsen. Den kan udarte til modsætning og brud, men kan også befordre en symbiotisk dialektik, hvormed de sammen når sublime højder indenfor deres felt. Måske finder den også - men ikke uden kulturel grund - sin absolutte negation i den lidelse, der går under termen Münchhausen by proxy?

FIGUR 3

Kvinder, der er bærere af lønarbejderlivsformen

I forbindelse med karrierelivsformen har jeg nu ud fra de empiriske erfaringer set på overvejelser og rationaler i forbindelse med familedannelsen gennem de begrebsmæssige aspekter i karrierelivsformen, hvor der er vidt forskellige måder at tænke familedannelse på, selv om kvinderne repræsenterer samme livsform. Det vil jeg nu tilsvarende gøre i lønarbejderlivsformen. Det er her nogle andre aspekter, der er i fokus, fordi det er en anden livsform, og kontrasterne er anderledes i styrke og form.

For lønarbejderlivsformen deles tilværelsen i arbejde og fritid, og oftest er det sådan, at en bærer af denne livsform ser på det, der sker, ud fra enten arbejdslivsperspektivet eller

familielivsperspektivet.¹⁵ Hvilken rolle spiller familien i denne situation? Er der logiske sammenhænge?

Empirisk ses det, at familien hører mere ind under fritidssfæren end arbejdsfæren. Dette er et alment og gennemgående træk i empirien. Der er dog en del arbejdsopgaver i forbindelse med børn og familieliv, som kunne tænkes ind i arbejdsfæren. Men det er ikke arbejdet, kvinderne fra lønarbejderlivsformen snakker om. Det, der optager dem, hænger sammen med det gode liv/fritiden. Måske fordi optegnelserne er udført i graviditeten, hvor arbejdspladsens krav ikke er aktuelle det første års tid? Man kunne tænke sig, at kvindernes fokus bliver anderledes, når hverdagen med job, institution, madpakker og transport igen er aktuel? Dette vil dog være en ganske anden undersøgelse og ikke en del af udforskningen af hvorledes selve planlægningen af familiedannelsen i kulturerne er.

Kvinderne i empirien med baggrund i lønarbejderlivsformen tænker i glæden ved børnene i sig selv, de tænker sjældent 10-20 år frem. Og det er heller ikke uvæsentligt at påpege, at jeg møder kvinderne i starten af deres liv som familie. Måske kan det for nogle af dem se helt anderledes ud om 10 eller 20 år.

Men under alle omstændigheder er det i empirien et alment træk i sig selv, at kvinderne i lønarbejderlivsformen ikke tænker problematiserende på længere sigt. De tænker ikke særlig meget over besværlighederne ved børn, fordi det er det, der er målet med det hele – børnene, familien. Og børnene er en værdi i sig selv. Det er vigtigt at tænke 'værdi' i *etnologisk* forstand, som det gode liv, lønarbejderlivsformens gode liv.

Det kan se ud, som om lønarbejderlivsformens bærere tænker på et kortere sigt, men sådan skal det ikke forstås. For det er *familien*, der er målet. Familien er det gode, og der er en stærk tiltro til, at den forsat vil være den trygge base. Det betyder, at kvinderne i lønarbejderlivsformen ikke 'ser spøgelse ved højlys dag', de forestiller sig ikke, at familien vil krakelere, men at den vil vedblive at være rammen om det gode liv. Det er her, man lader op, det er her, man får de gode oplevelser og det er her, man henter energi til arbejdet og dagligdagen. Det, der vil dukke op af problematisk art, må man løse, når det kommer, er ræsonnementet. Herved adskiller disse kvinder sig principielt fra karrierelivsformens kvinder, hvor børnene hele tiden er tænkt ind i arbejdslivet.

¹⁵ Højrup 1989; Christensen 1989; Christensen 1997

Arbejderlivsformens kvinder tænker børnene ind i fritiden, i det, som er selve livets mål, og derved er børnene en del af målet.

D Barnet som en værdi i sig selv

Det er essentielt for at forstå kvindernes forestillinger om familien, at vi placerer familien i den begrebsverden om arbejdsliv og fritidsliv, der kendetegner lønarbejderlivsformen. Her er hverdagen skarpt opdelt, hvor arbejdet er midlet og fritiden målet. Og de ser familien, barnet som en værdi i sig selv, som lever i mål-sfæren, fritidssfæren, hvor de arbejdsopgaver, som hører til forældreskabet, ikke problematiseres specifikt. Det vigtige er barnet som kilde til livsnydelse, samvær, relationer, tilhørsforhold.¹⁶ Der udskilles tre særlige varianter af denne position, tre forskellige måder at tænke barnets indtog i parforholdet/familien på.

D 1. Nogle vælger – mere eller mindre bevidst – at få barn i en ung alder (20-24 år). De siger, at graviditeten ikke er planlagt, men i samtalens forløb bliver det klart, at det faktisk slet ikke er uvelkomment. Som ung mor er man *noget*. Man får en identitet, en respekteret rolle. Man får muligheden for at være ung med børnene, og samtidig giver nogle klart udtryk for at de ikke vil være gamle forældre.

Laila er 21 år og fortæller, at hun altid gerne har villet være ung mor. Hun var gravid første gang allerede som 17 årig, men da overtalte hendes mor hende til at vælge en provokeret abort, skønt Laila gerne selv ville have barnet. Lailas kæreste er 27 år, og de har dannet par siden hun gik i 9. klasse og boet sammen næsten lige så længe:

Jeg har altid været bevidst om hvad jeg vil og hvad jeg skulle gøre med mit barn og sådan noget. Altså, jeg har tænkt meget over mig selv som barn, at jeg var tidligt... allerede som 17-årig var jeg klar til at få børn... allerede der satte jeg mig ind i tingene, hvad kan jeg komme ud for... Hvad skal jeg gøre i den situation, og sådan noget ... jeg er stolt af at jeg snart skal være mor for første gang... og man bliver så glad, når folk spørger til det (Laila).

¹⁶ Christensen 1997

Kaja er 20 år og venter sit første barn. Hun blev student for ½ år siden og ville egentlig have et sabbatår og rejse, men blev så gravid med sin jævnaldrende kæreste, der er mekanikerlærling. De bor ikke sammen endnu, men er begyndt at søge lejlighed. Graviditeten var som sådan ikke planlagt, men

Vi har måske heller ikke været de bedste til at bruge prævention i det hele taget, fordi jeg også vidste, at det var ham, jeg ville være sammen med, og vi havde faktisk også snakket om børn inden det, og om at blive gift og alt det der... så jeg havde det sådan lidt, det betyder ikke så meget for mig, jeg ville også gerne være ung mor og det var ikke det værste, der kunne ske for mig, hvis jeg blev ung mor, for det har også altid et eller andet sted været min drøm... så jeg var faktisk rigtig glad for det (Kaja).

Ida er 21 år og skal have sit andet barn. Det første fik hun, da hun lige var fyldt 16, og da datteren var otte måneder gammel, kom hun i plejefamilie. Denne gang skal Ida sammen med sin kæreste (der også har en datter, der er i familiepleje) gå i et familiebehandlings dagtilbud i tiden efter fødslen, både for at få vejledning i forælderrollen og som en observationsperiode, hvor det fra myndighedernes side skal vurderes, om parret er i stand til at tage vare på barnet selv. Ida hverken virker eller føler sig så ung – sikkert på grund af sine tidlige erfaringer med moderskabet, om end det var for stor en mundfuld for hende.

Flere af disse unge kvinder har selv haft en travl mor, der har arbejdet til sent om eftermiddagen, og de har været institutionsbørn, men de har ikke oplevet det som noget negativt. De lægger vægt på den tid, de har haft sammen med forældrene og det, de har haft sammen i fritiden, eksempelvis dyr. Flere af dem blev selv efter skoletid eftermiddagspasset hos deres bedsteforældre.

Interessant er det her, at flere af de ganske unge gravide giver udtryk for, at deres graviditet ikke er planlagt. Men længere inde i samtalerne og oplevelserne med dem kommer det oftest frem, at de faktisk mere eller mindre bevidst har ønsket den tidlige graviditet og også mere eller mindre bevidst har sløset med præventionen. De har haft en slags mål – barnet og familien som repræsenterende det gode liv - uden at tænke eventuelle kommende problemer ind, såsom at finde lejlighed, at færdiggøre uddannelse mv.

D 2. Andre kvinder/par arbejder på at skabe de bedste rammer for familien og udsætter selve det at få barn. De tænker, at selvfølgelig skal de være en familie, men det skal være på det helt rigtige tidspunkt, der skal være styr på bolig, økonomi, job og så videre. For nogle par er det manden, der når hertil først – fx på grund af en aldersforskel:

Jeg konstaterede, at hvis man vil være sammen med en, der er ti år ældre end sig selv, og man selv er sidst i 20'erne, så kan man ikke vente fem år. Ikke hvis man gerne vil have flere børn i hvert fald (Gitte).

Gitte fortæller, at hendes mand har været 'skruk' i 13 år. Også for Olga er situationen den, at manden ønsker børn, før hun egentlig selv føler sig klar, men tilsyneladende accepterer kvinderne efter nogen tøven at skabe familie, selv om det ikke lige var det, de ønskede nu. Betydende herfor er måske, at der for disse kvinders vedkommende ikke er et altoverskyggende kontrol-gen eller en karriereplan i vejen.

Bente, som er gravid med tvillinger, har kendt sin kæreste en del år. Begge er langt over 30, og de har langt om længe fået et godt og billigt rækkehus i boligforeningen. Kæresten er færdig med uddannelsen og Bente selv er fastansat på fuld tid med arbejdsplads fem minutters gang fra bopælen – så nu er rammerne der til at skabe et godt familieliv, og børnene er på vej.

Valget af den sene familiedannelse kan også skyldes faktorer, man ikke selv er herre over. Esther på 36 år er tvunget af en kronisk sygdom, som medfører stor træthed og begrænset aktivitetsniveau, til sammen med sin mand at planlægge hver eneste dag grundigt, for at familien skal trives, og ikke før nu, hvor det første barn er knap fire år, er der overskud til det næste:

For os har det været rigtig godt at vente så længe fordi der er mere overskud, vi får vores nattesøvn uden problemer, og hun (det første barn, red,) kan flere ting Og det giver en frihed, der har haft stor betydning... Vi har snakket om det tidligere også, da syntes min mand simpelthen ikke, vi havde overskud (Esther).

Esther har også overvejelser om den fremtidige børnepasning. Det er vigtigt, at barnet kan komme af sted hver dag, for at hun kan have overskud, når familien er samlet, så hun arbejder på at få en vuggestue- og ikke en dagplejeplads til det ventede barn for at få mest kontinuitet i pasningen ved sygdom og ferier. Familien og helbredet er klart det vigtigste i Esthers verden fremfor job. Hun er

tilkendt fleksjob, har været uden arbejde i 2½ år og har søgt ledige jobs, men kun dem, hun forventer at kunne varetage, uden at familielivet lider skade derved.

Den glæde, man ser ved familien, vil man også gerne give børnene, de skal også tage del i og have gavn af de værdier, forældrene selv har i livet, og derfor tænkes også bedsteforældrene ind. En fordel for Bente (som får tvillinger) er det fx, at hendes mor går på efterløn omtrent samtidig med at Bentes barselorlov slutter, så både Bente og hendes mor har planer om at børnenes mormor tager meget del i pasningen af de små og aflaster Bente og hendes mand ved travlhed, sygdom osv.

D 3. Børn kan have mange former. Vi skal ikke planlægge os til alting. Hvis man ikke kan være herre over, hvad man får, og man så vil have noget helt bestemt, så er det et udtryk for en modsigelse. Derfor: vi kan ikke bestemme, hvad vi skal have, men vi glæder os til det, vi får, og tager det med glæde. Man kan ikke bestemme, hvad der ligger i maven. Men man kan til en vis grad bestemme, om det skal have lov at blive der.

Der er en tydelig tendens til, at man tager, hvad man får i lønarbejderfamilierne. Hertil skal dog siges, at langt de fleste i det empiriske materiale har taget stilling til en hypotetisk situation, idet de allerede havde fået vished for, at det ventede barn *ikke* havde Down syndrom eller andre meget synlige misdannelser. En undtagelse herfra er dog Anja, som i en tidligere graviditet ved den såkaldte misdannelsesscanning i uge 18 fandt ud af, at barnet, hun ventede, havde rygmarvsbrok:

For os er handicappet ikke anderledes – barnet har jo nogle skavanker, som gør at det ikke kan det samme som andre børn, men det er et menneske, og det var nok også det, som vi var inde på, at det skulle have chancen, det her barn. Vi var godt klar over at der var dårlige odds, fordi man heller ikke helt kunne sige, om der var funktion i benene, men vi valgte det... så vi valgte at sige, at 'jamen bliver barnet handicappet og kan leve, så skal det jo selvfølgelig have chancen' (Anja).

Barnet blev født temmelig meget for tidligt og levede kun få timer, men Anja og hendes mand var og er stadig rigtig glade for beslutningen om at byde hende velkommen til verden på trods af hendes handicap:

... det var det skønneste at hun valgte selv, altså Nathalia valgte ligesom selv, og hun var jo i live, da hun blev født, så vi havde jo lidt tid... Og det fik vi jo sammen med vores mødre (Anja).

I Anjas familie er der erfaring med mennesker med handicap. Hendes egen niece er multihandicappet og er en vigtig og elsket del af familien, og hendes egen mor har i mange år arbejdet med handicappede børn.

Andre vurderer, at hvis livet vil være en lidelse for barnet selv, så skal det ikke have livet. Et liv i smerter vil man ikke byde barnet, men man tager gerne imod et barn med en funktionshæmning. Langt hovedparten af dem, der siger, at de vil acceptere et barn med handicap, har selv – som Anja – kendskab til handicappede børn og voksne. En gravid, som venter sit tredje barn og alle gange har fravalgt undersøgelsen for Down syndrom i 10.-12. graviditetsuge, har selv en bror med Down syndrom. Hun sammenligner nakkefoldsscanningen og risikoberegningen, som alle kvinder får tilbudt, med at barnet skal bestå en optagelsesprøve til livet, og det finder hun dybt uetisk.

Laila:

Vi ville ikke have valgt barnet fra, hvis der var noget, så skulle det være helt hen i vejret, hvor man kunne sige, at det ikke kan overleve mere end et år, men hvis barnet sagtens kunne overleve i mange år og så være handicappet – så tror jeg ikke, jeg ville vælge det fra, det tror jeg ikke. Jeg ved, at jeg ville have en familie omkring mig, som ville hjælpe og støtte. Jeg har aldrig nogensinde været bange for, at min familie ikke ville hjælpe, heller ikke min moster og onkel og morfar og mormor, jeg har aldrig været i tvivl om at de står bag mig (Laila).

Kaja:

Jeg ville slet ikke kunne have en abort, uanset hvad barnet end fejlede... om det var døvt, stumt, mongol, et eller andet... jeg ville ikke kunne leve med at vælge et barn fra på grund af sådan noget... Jeg synes, det er lidt slattent, hvis man ikke tager ansvar for det man gør. Man ved jo, at når man har sex, så er der en risiko, uanset hvor meget prævention, man bruger (Kaja).

En af de kvinder, jeg har fulgt gennem hele graviditeten, som selv er frivillig i en abortrådgivning, giver klart udtryk for, at hun under ingen omstændigheder ville vælge et handicappet barn fra. Hun

oplever, at mange egentlig er meget rummelige i forhold til at acceptere at få et barn, som ikke ligner alle andre, og hun anser sundhedssystemets rådgivning og den måde, man lægger mulighederne frem for kvinderne på, som en af de vigtige grunde til, at så mange vælger en provokeret abort, når de har fået vished for, at deres foster har en kromosomfejl eller en misdannelse:

Man opfatter jo signalerne, de [sundhedspersonalet] sender, om de så er direkte eller indirekte, der er en eller anden norm for, hvad der er det rigtige, synes jeg (Maja).

Endnu andre ser ikke Down syndrom (som risikoberegningen i 10.-12. uge især angår) for noget stort problem for en familie og påpeger, at der er langt alvorligere (psykiske) handicaps, som man ikke kan se umiddelbart.

FIGUR 4

E Generationernes værdi for hinanden

Bedsteforældrene i lønarbejderlivsformen glæder sig til at passe børnebørnene. Det handler om fritid og er dermed forbundet med glæde, ikke med ansvar på den tunge måde. Samværet går ind i et livslangt perspektiv. De prioriterer børnebørnene og ser dem ikke som en hindring for at realisere andre mål i fritiden. Bedsteforældrene er også lønarbejdere. De tænker det som fritid, som det positive. Jeg har ikke talt med bedsteforældrene selv, men via kvindernes beretninger er det tydeligt.

Her er der en enighed om, at de tre generationer har brug for hinanden og har stor glæde af hinanden. Men der er en forskel på, på hvilken måde behovet for nærhed manifesterer sig på. Nogle bestræber sig specifikt på at opfylde de praktiske behov og søger primært en geografisk nærhed. Andre finder den emotionelle nærhed vigtigst. For den tredje variant er det afgørende ikke, at bedsteforældrene er fysisk til stede, men de er vigtige som forbilleder, og dette ligger hele tiden som noget, man ekspliciterer for sig selv. For en del af kvinderne er flere af disse varianter væsentlige, og de optræder derfor flere steder i denne kategori.

E 1. Det geografiske betyder for nogle af kvinderne meget, især af praktiske årsager.

Bedsteforældrene tænkes ind i omsorgen for børnene, og det, at de kan aflaste forældrene og passe børnene i ny og næ, betragtes som en frihed for de unge forældre og et privilegium for bedsteforældrene. Mange af bedsteforældrene er stadig på arbejdsmarkedet, men det forventes fra begge generationer, at de bliver en aktiv del af pasningen. Ganske som disse kvinder selv har oplevet, at deres egne bedsteforældre har været det. For en del af kvinderne – de, som bliver mødre i en ung alder – er også de kommende oldeforældre en del af ressourcenetværket, for i mange tilfælde er de kun omkring 60 år gamle.

Kaja er ung og blev mere eller mindre gravid ved et uheld. I hvert fald ved en form for uforsigtighed. De skal derfor først nu til at stifte fælles hjem, og det er ikke så ligetil, når man hverken har lejlighed eller penge. Skal hun og kæresten låne til indskud ved kommunen, er det et krav, at lejligheden er en del af det almennyttige boligbyggeri – de kan ikke låne til indskud hos en privat udlejer. Det sætter Kaja i et dilemma, for der er lange ventelister, dog ikke til de lejligheder, der ligger længst væk fra familien og svigerfamilien:

Socialrådgiveren kan rykke mig frem på venteliste til en lejlighed, hun sagde at de har den mulighed, at de kan give mig ét tilbud, og jeg risikerer, at det er i [en mindre by 20 km fra moderens og svigerforældrenes bopæl]... og så havde jeg det bare sådan "nej, det kan jeg altså ikke bruge til noget" (Kaja).

Fanny på 24 år er ligesom sin kæreste født og opvokset på Færøerne, men parret var lige flyttet til Danmark og hun startet på en uddannelse, da de opdagede, hun var gravid, og de tog en hurtig beslutning om at flytte hjem igen. De bor nu i kælderlejligheden i hendes mors hus og praktisk taget med udsigt til hans forældres hus på den anden side af fjorden:

Det er helt sikkert familien, der trækker, det er det (Fanny).

Laila fortæller, at de har talt om, at barnet skal passes hjemme hos hendes forældre, hvor faderen snart går på efterløn, og moderen kun har lidt vikararbejde i ny og næ. Også i Hannahs familie, hvor både hun og barnets far har skiftende arbejdstider, er bedsteforældrene med på banen og glæder sig til at tage over, når forældrene skal på arbejde og barnet skal passes efter daginstitutionernes lukketid. For dem er det en glæde, man kan dele – ikke et stykke arbejde, der skal udføres. Der er lejlighed til at give kundskaber og værdier videre til næste generation. Man kan videregive sin glæde ved en hobby – fx det at træne hunde, at ride, at fiske – med barnebarnet.

E 2. I nogle tilfælde er det ikke muligt, og heller ikke så stærkt prioriteret, at den geografiske nærhed er til stede, hvor de unge og de ældre bor dør om dør. Sammenholdet og fællesskabet på tværs af generationer kan opretholdes og have betydning i emotionel forstand, både når generationerne bor tæt og når de ikke gør. I Kajas tilfælde er det emotionelle familieband af lige så stor vigtighed som det geografiske:

Heldigvis ved jeg, at min familie vil være enig i min beslutning, jeg kommer fra en meget religiøs familie, så abort vil være endnu værre end at få et barn med Down syndrom... jeg tror også at de vil bakke meget op omkring at jeg valgte det [at få barnet], og det har de også gjort... Jeg har det sådan, at min familie og mine søskende har betydet helt vildt meget for mig, så mit familieliv er vigtigt, og min kæreste har det på samme måde, altså hans familie er virkelig vigtig for ham. Så jeg tror, familielivet er noget, vi kommer til at vægte højt, fordi vi selv har oplevet det så godt i vore egne familier (Kaja).

Kvinderne taler meget om deres mødre og svigermødre. Disse bliver omtalt som mennesker, der betyder meget for kvinderne og for de kommende børn. Laila nævner sin mor i forbindelse med at hun fortæller, at de gerne vil have, at barnet vokser op med dyr:

Vi har også snakket om... både kæresten og mig og min mor, at når den lille skal i dagpleje eller i børnehave, så skal det være et sted, hvor der er dyr, vi vil ikke have den et sted hen hvor der ikke er dyr... Det skal have nogle bakterier, mener jeg (Laila).

Også Fanny tænker sin mor og sine svigerforældre ind hele tiden:

Jeg er meget tæt knyttet til min mor, har også et rigtig stærkt bånd til min svigermor, hende kan jeg også snakke med om alt, og hvis der er et eller andet, så spørger jeg både min mor og min svigermor om tingene. Min kæreste har ikke været passet ude nogensinde, han er vokset op med at det er hans bedsteforældre, der har passet ham. Hans mor gik på arbejde, fra han var 1 år, og så passede hans bedsteforældre ham (Fanny).

E 3. Forældrene er vigtige forbilleder for de vordende mødre. De italesætter i stort omfang det, deres mødre har betydet for dem og det, hjemmet har været, som noget, de vil stræbe efter selv at kunne opnå at give videre til deres egne børn.

For Kaja var moderens eksempel af stor betydning, da hun erfarede, hun var gravid og ikke var sikker på, at kæresten kunne acceptere det. Hun havde lynhurtigt gjort sig klart, at barnet ville hun have, så måtte han afgøre, om han var en del af det eller ej:

Jeg ville have det okay hvis jeg skulle være alenemor, også fordi min mor... mine forældre blev skilt for lang tid siden, så min mor har jo taget sig af fire børn alene, og hun har klaret det, så tænker jeg, at så må jeg også kunne være alene med et barn... jeg minder meget om min mor, vi tænker meget ens (Kaja).

For Fie har det haft stor betydning for hendes fravalg af risikoberegningen for Down syndrom, at man i hendes familie rent faktisk selv har haft et barn med Down syndrom, nemlig hendes bror, og deres forældre har gjort det til en fælles opgave for hele familien. De har vist, det kan lade sig gøre, og at det kan styrke familiesammenholdet så positivt, at Fie aldrig kunne drømme om selv at fravælge et barn med det handicap.

FIGUR 5

F En tillidsfuld tilgang

Begrebet 'tillid' dukker hyppigt op i det empiriske materiale. Kvinderne har generelt en ro på, de har en bevidsthed om, at man må tage livets tilskikkelser, som de kommer, og det skal nok gå alt sammen. Denne grundlæggende tillid ser jeg også som en del af forklaringen på den ubekymrethed i forhold til det at danne familie, som jeg beskrev i indledningen til afsnittet om lønarbejderlivsformen.

Jeg har identificeret tre ytringsformer af tillidsperspektivet, som ofte går igen hos samme kvinde, men hos nogle er den ene form meget stærk og de andre ubetydelige eller manglende. De tre ytringsformer er: a) en stærk tro på egen krop og egne instinkter, og man frygter derfor hverken det ene eller det andet. b) andre 'giver sig hen' til sundhedssystemet, det problematiserer man ikke –

sundhedssystemet er der for at hjælpe os, og det er vi helt overbeviste om, at det gør. c) en stærk tillid til traditionerne, som giver ro og balance. Det handler især om familietraditionerne, tillid til 'gamle' rutiner og vaner, tillid til at det, man er vokset op i, er godt.

F 1. Tillid til at ens egen krop er skabt til at blive mor og en ulyst til at problematisere de fysiske forandringer i graviditeten og til at grue for fødslen går igen hos hovedparten af lønarbejderlivsformens kvinder i empirien. Man er forberedt på, at der sker noget, og man accepterer det som en del af livet. Hvad der sker og hvornår det sker, ved man ikke. Som Frederikke siger:

Jeg tager det som det kommer. Jeg sådan lidt la-la, måske (Frederikke).

Hvor stor trangen er til at orientere sig omkring graviditet og fødsel i bøger, pjecer og på internettet er der ikke noget fast billede af, men hos en stor del af kvinderne er der en klar holdning til, at man lader naturen råde og, som Feline siger:

Jo mere man ved, jo mere er der at være bange for, og jo mere skal man tage stilling til (Feline).

Også hun har valgt litteratur, pjecer og internetfora fra.

Laila har gjort sig nogle tanker om fødslen:

Jeg har sagt, jeg vil ikke have noget smertelindring. Jo, jeg har før haft grove smerter når jeg er blevet løbet ned af en hest eller hesten har trådt mig over foden, men så har jeg bidt tænderne sammen. Kvinder har gjort det her i 100 år, også endda derhjemme – uden læger – det er så naturligt for en, at ens instinkter nok skal gå ind og overtage det hele (Laila).

Kvinderne ser, hvad der sker, hvad der dukker op, og tager den derfra. Uden at fokusere på livsformssystematikken har antropologerne Anne Mette Holme Bertelsen og Camilla Gohr i deres studie "Den gode fødsel" identificeret tre forventningstyper relateret til selve fødslen:

1. forventningen om en 'naturlig fødsel'
2. forventningen om en 'fødsel med indgreb'

3. forventningen om at 'tage det som det kommer'¹⁷

Type 1 rammer ind i denne lønarbejderlivsformsvariant, idet kvinderne her har en tro på, at forløbet bliver naturligt og at smerte ikke skal opfattes som noget negativt, men er et naturligt element af den proces, kroppen er dygtig til at gennemleve. De betragter den kommende fødsel som en udfordring og forventer et forløb, som vil kræve noget af dem, men de har tillid til, at de kan gennemføre det, fordi kroppen er lavet til det.

F 2. Der er for størstepartens vedkommende en grundlæggende tillid til at 'der er nogle, der hjælper mig igennem det her. Systemet hjælper. Systemet er ikke som en arbejdsgiver, der skal tjene penge på mig'. Sundhedssystemet ses som et væsen, man kan regne med, og de sundhedsprofessionelle – det være sig alle fra social- og sundhedsassistenten til overlægen – er troværdige. Man kan regne med deres vurderinger og deres råd. Måske er det netop derfor, det er så ansvarsfuldt at repræsentere sundhedssystemet, som når Maja ovenfor påpeger, at det har så stor betydning, hvordan en risikovurdering, en anbefaling eller et tilbud bliver fremsat. Tilliden er der, fordi sundhedssystemet er 'vores'. Pia Ramhøj har i sin magisterkonferens ud fra et livsformsanalytisk perspektiv undersøgt, hvordan ældre mestrer et midlertidigt sygdomsforløb, og her finder hun et tilsvarende forhold til sundhedssystemet blandt ældre lønarbejderkvinder. De har store forventninger til systemet, og sygehuset og dets ydelser betragtes på den måde, som lønarbejderne traditionelt betragter det offentlige på generelt, nemlig som en slags garant for social lighed og retfærdighed. Tiltroen til, at man får en god og fair behandling, er stærk.¹⁸

Laila eksemplificerer sin tillid til sundhedssystemet således:

Jeg har haft tiltro til, når jeg har ligget derinde og er blevet scannet og de har sagt at barnet har det godt her og nu, så har jeg haft tiltro til det... Vi har en mulighed for at være på sygehuset, hvor de holder øje med os, så jeg er ikke... jeg tror ikke, jeg er så nervøs for fødslen (Laila).

¹⁷ Bertelsen og Gohr 2006, s. 102 ff

¹⁸ Ramhøj 1991, s. 214 ff

Kvinderne ønsker under ingen omstændigheder kejsersnit, men vil gerne lade naturen råde – dog er der en tydelig tendens til, at hvis det er nødvendigt, så tager man det med. Selv Frederikke, som skal have foretaget planlagt kejsersnit på grund af to tidligere akutte kejsersnit, lader sig ikke afskrække af det, på trods af at hun har kendskab til et nyligt tilfælde af kejsersnit på samme hospital, hvor bedøvelsen ikke virkede, og det gjorde 'sindssygt ondt' på kvinden. Hun har en stor tiltro til, at man gør det så godt, man kan, på sygehuset.

Her kan der trækkes tråde til den ovenfor nævnte forventningstype 3. Kvinderne, som udgør denne type, er kendetegnet ved at de som udgangspunkt ønsker så få indgreb i forløbet som muligt, men har tiltro til at de professionelle på fødegangen vil anbefale og tilbyde dem det, som de har brug for, og at de vil tage imod de råd og de behandlinger, de måtte få under fødslen.¹⁹

F 3. Traditionerne giver tillid – og der er tillid til traditionerne. Mange af kvinderne ønsker fx ikke at få kønnet på barnet oplyst ved scanning, det skal være en overraskelse, og barnets navn skal også holdes hemmeligt indtil dåben. Barnevognen må ikke komme i hus – der skal ikke forberedes noget, før den lille er vel født. Til nød kan kvindens mor eller svigermor få babytøjet med hjem, vaske det og gøre det klart, men det skal ikke ind i hjemmet, før den lille har vist sig levedygtig.

Er man barn af en hjemmegående mor, er der en stærk tilskyndelse til at videreføre denne tradition. Det undersøges, hvilke kommuner som giver tilskud til en mor, så hun kan passe sit barn hjemme, og det overvejes at flytte. I Bentes tilfælde viste det sig, at hendes kæreste fik job i en anden kommune, da tvillingerne var fyldt et år og lige startet i vuggestue. Hendes arbejdsdage er lange, og børnenes far skal pendle uden mulighed for at komme hjem i ugens løb. Hvis Bente og tvillingerne flytter med, vil hun kunne få næsten lige så meget økonomisk ud af det, som hvis hun arbejder på fuld tid og betaler for to institutionspladser til tvillingerne. Så overvejelserne i forhold til at videreføre traditionen som husmor peger på, at det kunne blive tilfældet – det er trygt, det føles godt for både børnene og familien som helhed.

FIGUR 6

¹⁹ Betelsen og Gohr 2006, side 112ff

Målet for lønarbejderlivsformen er fritiden, familien – det er noget af det højst opnåelige. I empirien tænkes familiedannelsen ind i denne sfære, fordi arbejdslivet bare er et middel, der skal håndteres med henblik på at optimere fritiden. Og barnet er en glæde, en del af livsformens mål og dermed fritidssfæren. I familien er man hjemme, på arbejdet er man ude. Derfor er det ikke så afgørende, om børnene har en succesfuld karriere, børnene har en værdi i sig selv, så det er okay, at der er nogle skavanker.

Afslutning

De kulturelle forskelle i de underliggende mekanismer, som har betydning for hvornår og hvorfor kvinder i henholdsvis karrierelivsformen og lønarbejderlivsformen vælger at få børn, kan tydeligvis specificeres yderligere. Samtidig er der en række fælles træk.

Disse fælles træk er især 1) At der i mediedebatten i dag jævnligt er indlæg, der fremhæver den fremmedgørelse, som sygehuse og ikke mindst disses rutiner påfører graviditet og især fødsler. Argumentet er, at kvinderne mødes af uforstående og uengagerede sundhedsprofessionelle, og at de enten udsættes for unødige eller for få indgreb, samtidig med at de får enten for meget eller for lidt medicinsk smertelindring. Min empiri siger noget andet: nemlig at kvinderne har tillid til sundhedssystemet og til den biologiske fødselsmekanisme i deres egen krop. Især kvinderne fra lønarbejderlivsformen udtrykker det spontant, men heller ikke i optegnelserne omkring karrierelivsformskvinderne finder jeg belæg for, at de støtter ovennævnte negative diskurs.

Desuden 2) at den ældre generation tilsyneladende i begge livsformer har stor betydning for den unge familie. Bedsteforældrene tænkes ind, både på det praktiske og på det emotionelle plan. Dette fund strider mod den diskurs i samfundet, som påstår, at familierne mere eller mindre går i opløsning i dag, at viden og værdier ikke overføres fra den ene generation til den næste, og at de unge bl.a. på grund af fysisk afstand til egne forældre ikke har nogen støtte af dem i pasningen og i opdragelsen af deres egne børn.

I forhold til bedsteforældrenes rolle i de unges familiedannelsesproces er der i begge livsformer en forventning om praktisk hjælp, når det er muligt. For karrierekvinderne drejer det sig især om muligheden for, at barnets bedsteforældre kan træde til, før der bliver mulighed for at få

daginstitutionsplads. Så kan kvinden afkorte barselorloven for enten at komme hurtigt tilbage til et job, hun allerede har gjort sig uundværlig i, eller for at tiltræde et job i det øjeblik, der er behov for hende, da jobbet ellers vil glide hende af hænde. For lønarbejderkvinderne italesættes den forventede hjælp fra forældrene, og i flere tilfælde også fra mostre og egne bedsteforældre, yderligere. Det ses især, når de unge overvejer den mulighed, at de vil kunne få et handicappet barn, som vil kræve ekstra omsorg, pasning og opmærksomhed.

En enkelt kvinde, Laila, regner med, at hendes barn skal passes fast hos sin morfar og dermed ikke ud i offentlige pasningstilbud. En af de vigtige grunde hertil er, at Laila lægger stor vægt på, at barnet skal vokse op med dyr, som hun selv har gjort, og lære både glæden ved og forpligtelserne med at omgås og passe dyr. Flere af lønarbejderlivsformens kvinder er selv blevet passet helt eller delvist hos deres egne bedsteforældre, enten permanent eller ved sygdom eller efter skoletid, og de fortæller om gode oplevelser, de har haft med bedsteforældrene, som har lært dem om egne interesser og hobbyer, fx at passe dyr, at sejle, at fiske osv. Disse gode stunder og videreførelsen af interesser og værdier vil de også gerne både give deres egne børn mulighed for at få og give deres forældre mulighed for at opleve med børnebørnene.

Den samme opmærksomhed på bedsteforældrene som ressource i forhold til at præge børnebørnene med familieværdier finder jeg i karrierelivsformen. Her ses det dog mere med fokus på et kumulativt livsperspektiv. De dyder og færdigheder, som er nødvendige for at blive i stand til at leve af sin kreativitet, og gerne indenfor familiens særlige professionelle felt – det være sig medicin, finansverden, shipping eller andet – forventes barnets bedsteforældre at være med til at videregive. Her sparer forældrene heller ikke sig selv, idet mange tilrettelægger egen karriere med henblik på at kunne bygge barnets karriere op sideløbende, allerede mens det netop er barn.

Dette studie har kun løftet en flig af alle de spændende facetter, som ligger i udforskningen af livsformernes bevidste og ubevidste overvejelser og bevæggrunde i forbindelse med familedannelse, og det stiller flere spørgsmål, end det besvarer. Det kan opfattes som et pilotstudie indenfor feltet. Der er således stof til flere forskningsprojekter i forbindelse med problemstillingen. Fx har denne undersøgelse fokuseret på kvinden og ikke på manden eller på parret som en helhed. Hvor står manden i det hele, og hvordan forhandles disse spørgsmål internt i den lille kernefamilie? Hvordan drøftes de i mødregrupperne og blandt venner og veninder, der venter barn? Hvordan med karrierekvinden, som er single, og som erkender, at nu er det NU, hvis hun skal nå at blive mor? Hvordan er mødet med sundhedssystemet forskelligt for de forskellige livsformer, og hvad gør sig

gældende i mødet? Disse og mange flere spørgsmål venter på at blive udforsket. Samtidig vil jeg igen gøre opmærksom på, at jeg her har mødt kvinderne i den fase af livet, hvor de er i gang med at bygge familien op, og hvor forventningerne er positive. Men hvad vil vi erfare, hvis vi møder familierne igen nogle år senere, og parforholdet for en del af dem er under opløsning – er der tilfælde, hvor det er helt umuligt at forestille sig en skilsmisse, er der tilfælde, hvor det bare er for let, og hvad har livsformerne med hele den problematik at gøre?

Referencer

- Bertelsen, Anne Mette Holme og Camilla Gohr 2006: *Den gode fødsel*. Museum Tusulanums Forlag.
- Bourdieu, Pierre 1977: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre 1995: *Distinksjonen. En sosiologisk kritik av dømmekraften*. Pax.
- Christensen, Lone Rahbek (red.) 1989: *Livstykker*, Kulturbøger.
- Christensen, Lone Rahbek 1997 (opr. 1987): *Hver vore veje*, Museum Tusulanums Forlag.
- Hansen, Kirsten Monrad 1991: *A point of Difference. En rekonstruktion og udspecificering af "Den karrierebundne Livsform"* (magisterafhandling) Københavns Universitet.
- Højrup, Thomas 1989: *Det glemte folk*, Statens Byggeforskningsinstitut.
- Højrup, Thomas 1995: *Omkring livsformsanalysens udvikling*, Museum Tusulanums Forlag.
- Højrup, Thomas 2002: *Dannelsens dialektik*, Museum Tusulanums Forlag.
- Højrup, Thomas 2003: *Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej?* Museum Tusulanums Forlag.
- Højrup, Thomas 2013: "Kulturelle livsformer og helbred". I: Grit Niklasson (red.): *Sundhed, menneske og samfund*. Samfundslitteratur.
- Kirk, Mette Bjerregaard 1996: *Karriere eller familie? Kvindelivsformer i Japan*. Speciale fra Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet.

Møllgaard, Johannes 2013: *Etnologiens plads*. I Møllgaard, Johannes og Thomas Højrup: *Etnologiens plads – etnologiens dialektik*. Center for Stats- og Livsformer, Etnologi, SAXO-Instituttet, Københavns Universitet. [Dialektisk etnologi | Han Herred Havbåde \(havbaade.dk\)](http://www.havbaade.dk)

<https://havbaade.dk/videnscenter/dialektisk-etnologi>

<https://havbaade.dk/etnologiens-plads.pdf> <https://havbaade.dk/etnologiens-dialektik-af-thomas-hoerup.pdf>

Mørkegaard, Ole 1993: *Søen, slægten og hjemstavnen*, Museum Tusulanums Forlag.

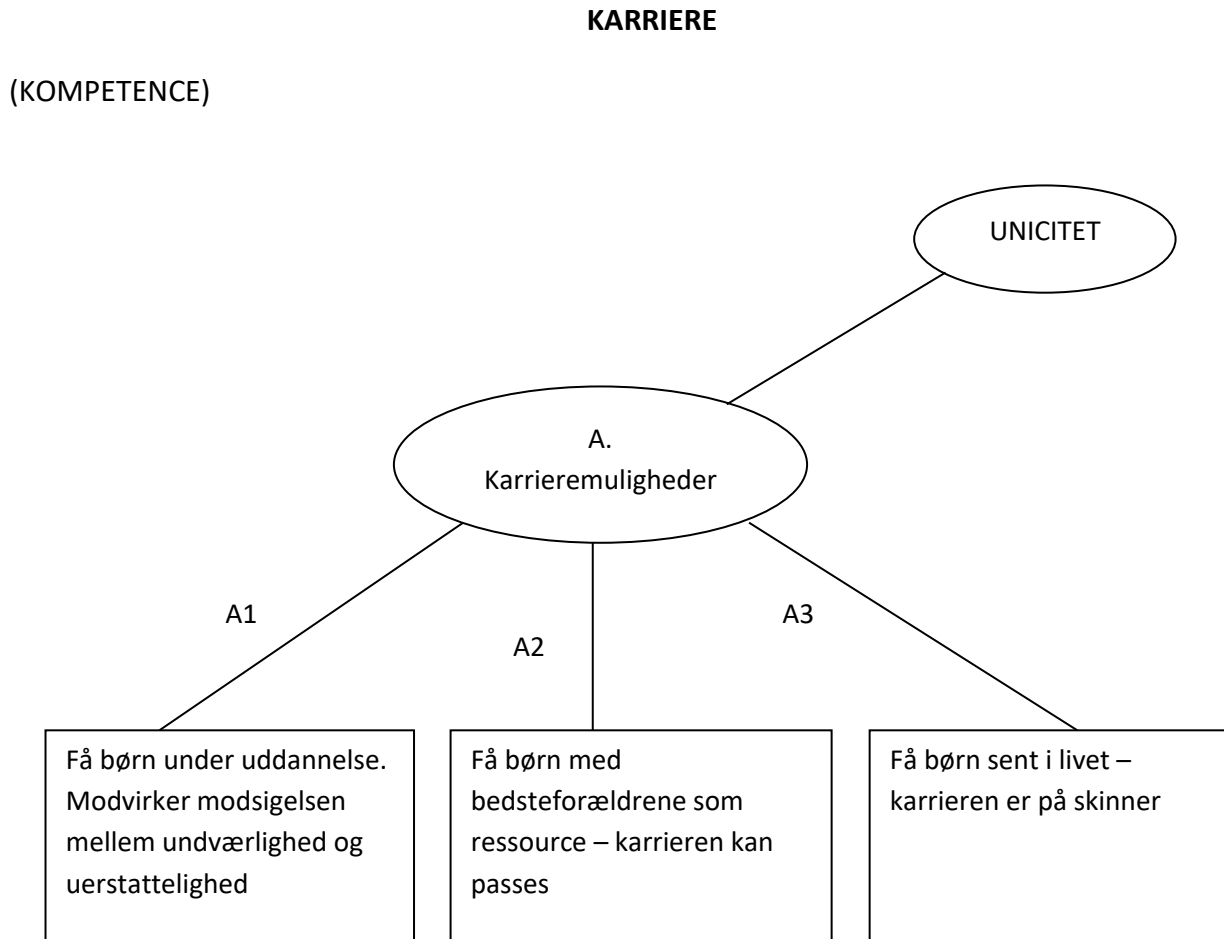
Nielsen, Niels Jul 2004: *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, Museum Tusulanums Forlag.

Niklasson, Grit 2007: *Kærlig hilsen fra jordemoderen*, Frydenlund.

Niklasson, Grit 2008: *Da fødsler var en naturlig ting*, Frydenlund.

Ramhøj, Pia 1991: *Livsform og alderdom*. Akademisk Forlag.

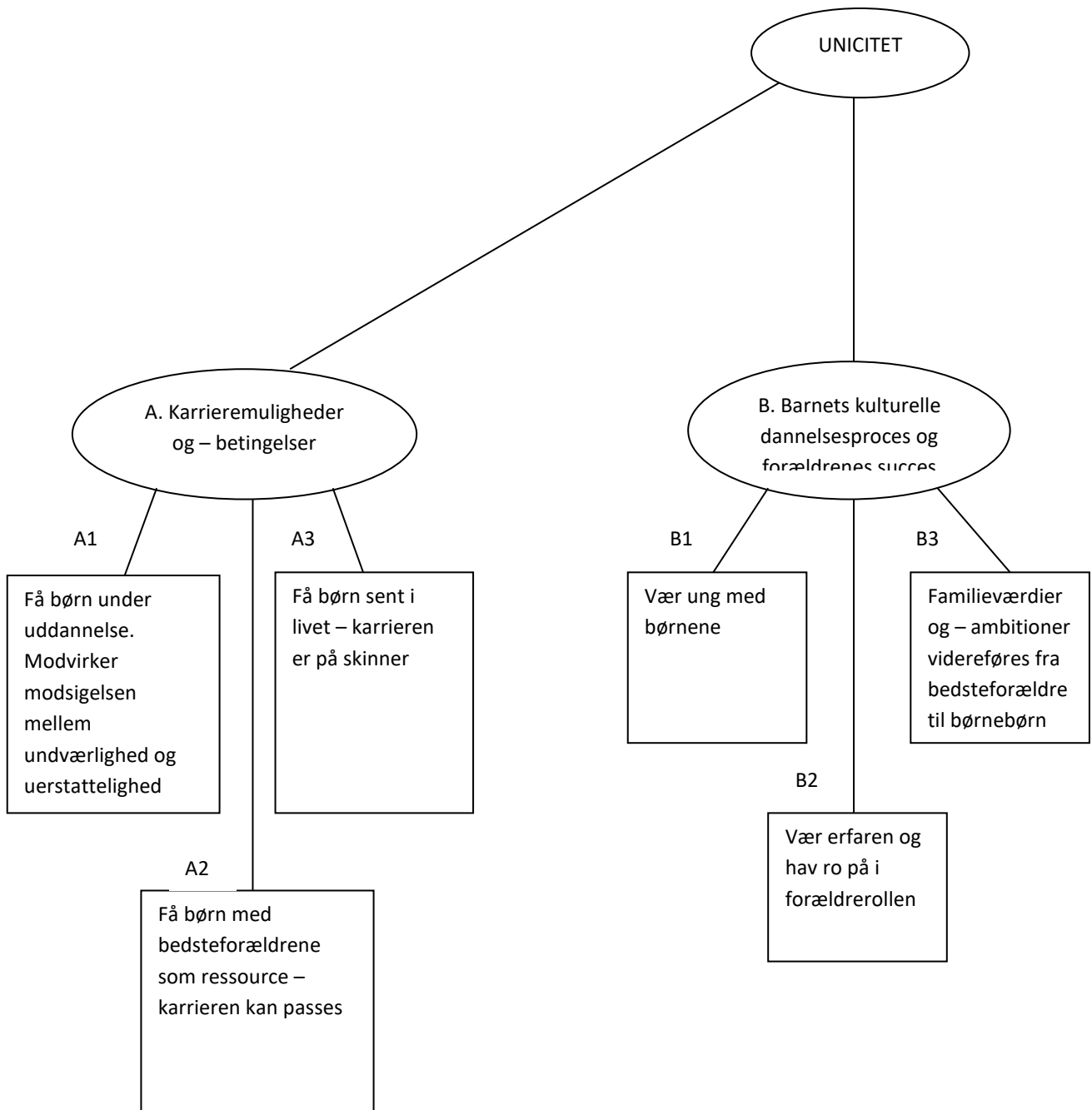
Figur 1

Figur 2

KARRIERE

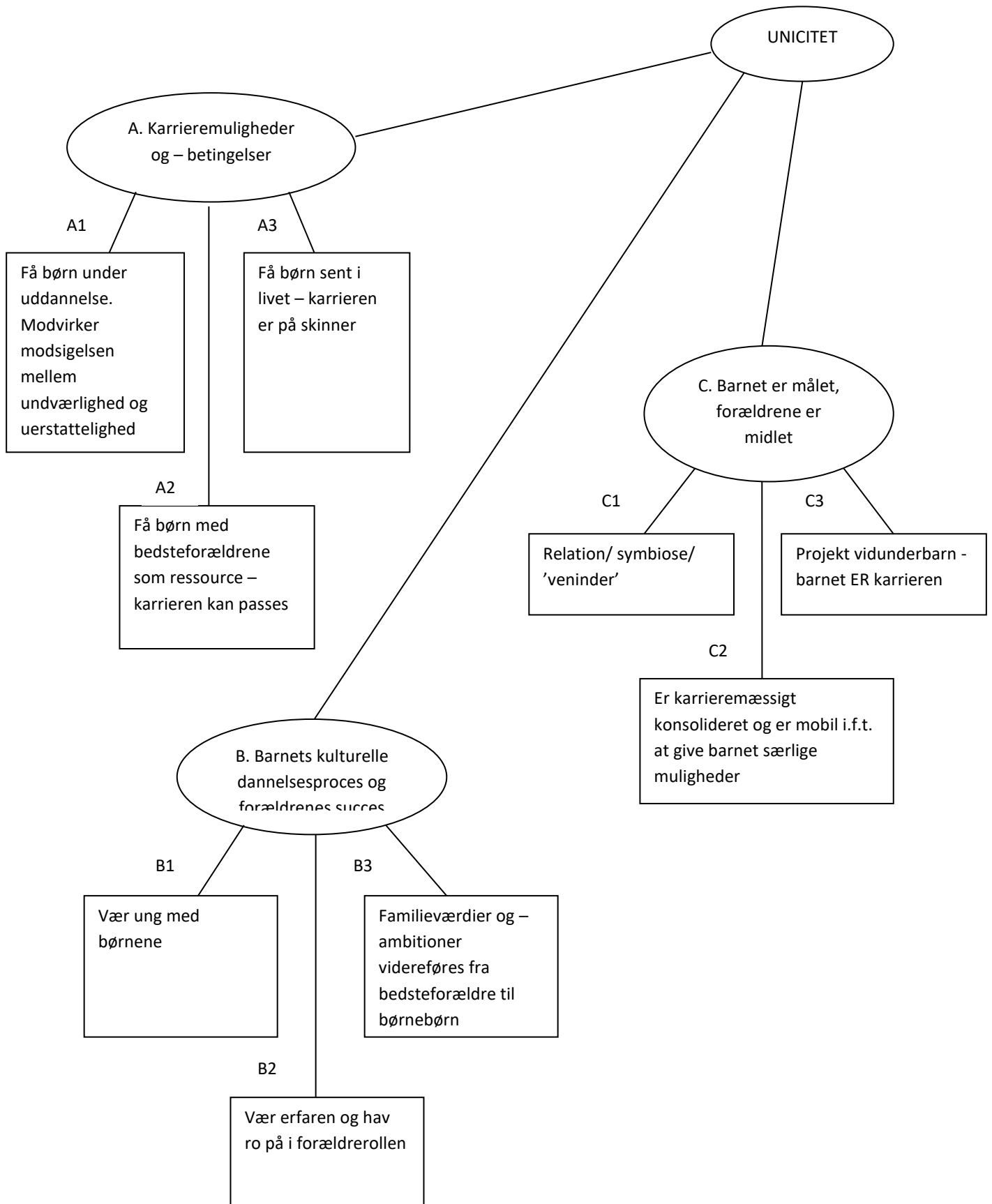
(KOMPETENCE)

Figur 3

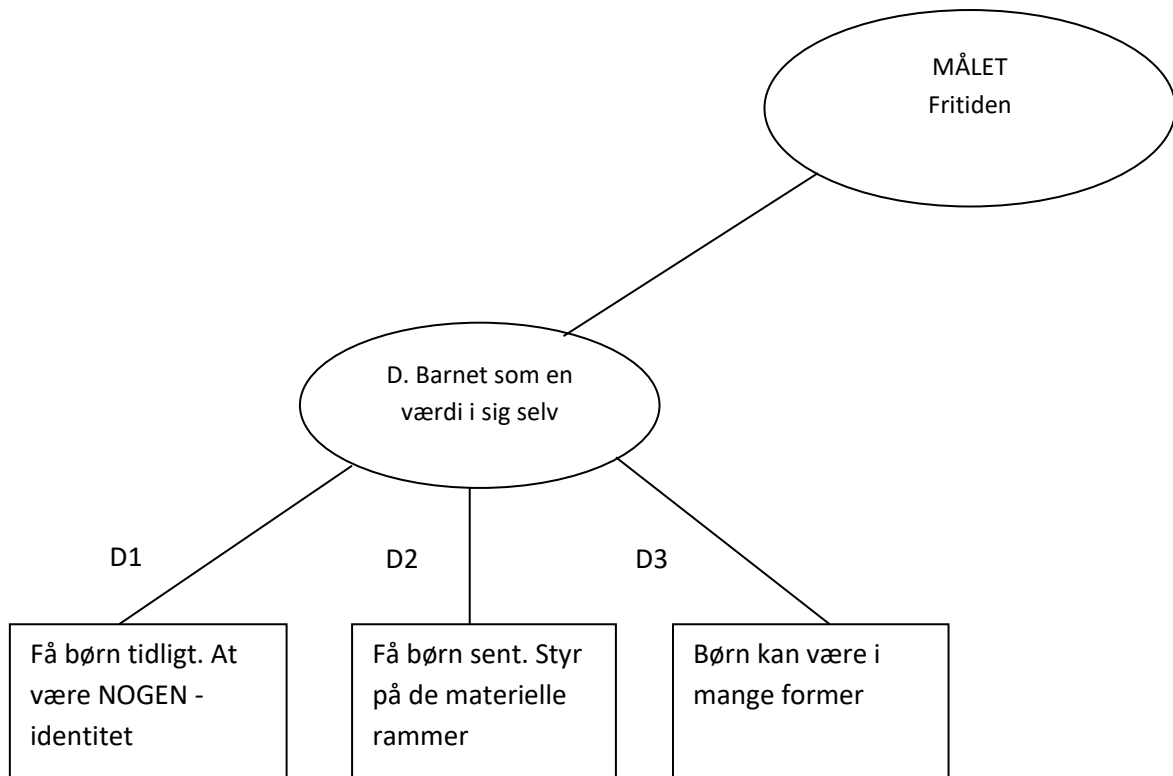
KARRIERE

(KOMPETENCE)

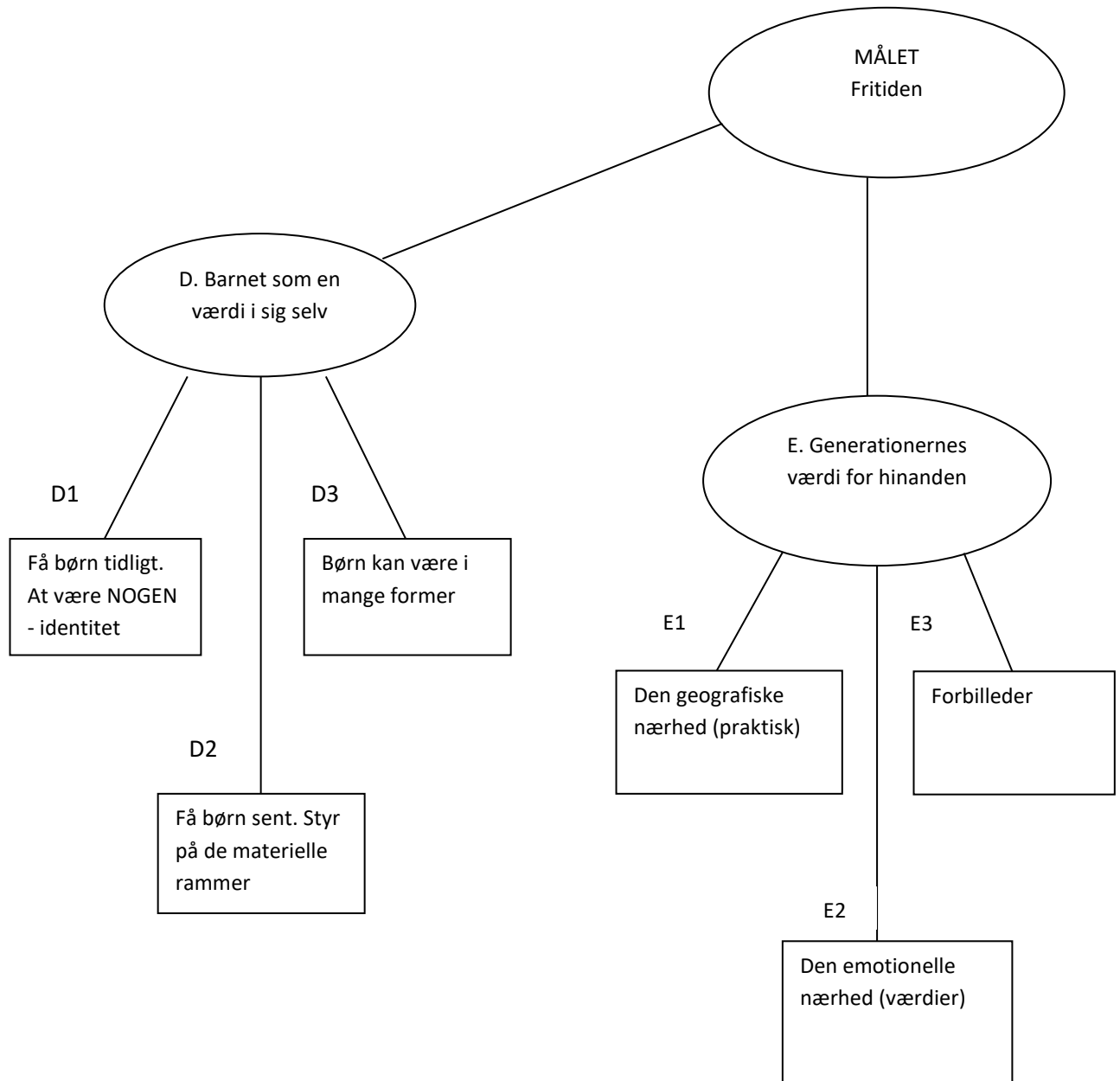
Figur 4

(VÆRDIERNE)

Figur 5

(VÆRDIERNE)

Figur 6

(VÆRDIER)

